

νος ἔχοντα ἱστορικὴν σπουδαιότητα, προσέτι δ' ἀνεκαλύφθη κολοβόν, ἀλλ' ἀξιολογώτατον ἄλλως ἀνάγλυφον ἀρχαϊκῆς ἐργασίας φέρον ἐπὶ ἐκατέρας τῶν πλευρῶν μορφήν Ἀθηνᾶς, ὣν ἡ ἑτέρα εἶναι περωτή. Ἡ ἐξαγωγή τῶν λίθων ἐγένετο ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ τότε ἐφόρου τῆς Ἀκροπόλεως κ. Σκιᾶ.

Ἐν Πειραιεῖ παρουσιάσθησαν κατὰ τὰς ἐργασίας τῆς ἀσφαλτώσεως τῶν ὁδῶν ἐν μὲν τῇ ὁδῷ Φίλωνος λείψανα οἰκοδομῆς τῶν ἐσχάτων ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἐν δὲ τῇ λεωφόρῳ Σωκράτους ὑπόνομος καὶ παρ' αὐτὴν δεξαμενὴ ἢ τετράγωνον φρεατοειδὲς ἀνοιγμα. Ὁ κ. Ἰάκ. Δραγάτσης, ἔφορος τότε τῶν ἐν Πειραιεῖ ἀρχαιοτήτων, ὅστις ἔλαβε παρὰ τῆς Ἐταιρείας ἐντολὴν νὰ προβῆ εἰς περαιτέρω ἐρεῦνας, εὔρεν ἐντὸς τῆς δεξαμενῆς πλὴν ἄλλων συντριμμάτων μαρμαρίνην κεφαλὴν Διονύσου καὶ ἀκέφαλον ἀγαλμάτιον Κυβέλης.

Ἐν Θήβαις ἀνέσκαψεν ὁ ἔφορος κ. Κεραμόπουλος μυκηναϊκοὺς τινὰς θαλαμοειδεῖς τάφους καὶ εὔρεν ἐντὸς αὐτῶν διάφορα ἐκ τῶν συνήθων κτερισμάτων, προσέτι δὲ καὶ δύο χαλκῆς πόρπας. Ἐνὸς ἐκ τῶν τάφων αἱ παραστάδες τοῦ στομίου ἦσαν κεκονιαμέναι καὶ ἐζωγραφημέναι, ἀλλ' ἡ παράστασις ἦτο δυστυχῶς ἀδιάγνωστος.

Ἐντὸς τῆς πόλεως τῶν Θηβῶν ἀνεκαλύφθησαν, ὡς γνωστόν, πρό τινων ἐτῶν καὶ λείψανα σημαντικοῦ μυκηναϊκοῦ οἰκοδομήματος, ἴσως ἀνακτόρου, τοῦ ὁποῦ ἐλάχιστον μέρος ἀνεσκάφη μέχρι τοῦδε, διότι ἐπ' αὐτοῦ εἶναι ἐκτισμένα, πλὴν ἄλλων ἰδιωτικῶν ἐργαστηρίων ἢ οἰκημάτων, καὶ τὰ κρεοπωλεῖα τοῦ δήμου. Ἐπειδὴ δὲ πέρυσιν ὁ κύριος Goekoop, ἐπιτίμιος ἡμῶν ἐταῖρος, ἐδήλωσεν εἰς τὴν Ἐταιρείαν ὅτι εἶναι πρόθυμος νὰ καταβάλλῃ τὴν δαπάνην οἰασδήποτε ἀνασκαφῆς σχέσιν ἐχούσης πρὸς τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν, τὸ Συμβούλιον ἐσκέφη νὰ διαθέσῃ

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΠΕΙΡΑΙΕΙ

Πᾶσαι αἱ ἐν Πειραιεῖ πέρυσιν ἐκτελεσθεῖσαι ἀνασκαφικαὶ ἐργασίαι δύνανται νὰ περιληφθῶσιν ἐν τοῖς ἐξῆς:

Α') Ἐγένετο ἔρευνα κατὰ τὴν ὁδὸν Φίλωνος ὀλίγον πρὸς Β τῆς διασταυρώσεως αὐτῆς μετὰ τῆς ὁδοῦ Σωτείας, εἰς τὰ φανέντα διὰ τὴν ἀσφαλτόστρωσιν ἀρχαῖα λείψανα. Ἐκ τῆς ἐρεύνης ταύτης ἐδείχθη, ὅτι τὰ λείψανα ταῦτα ἀνήκον εἰς ἀρχαίαν μεγάλην οἰκοδομὴν καλῶν χρόνων, κείμενα ἀκριβῶς ὅπισθεν τῶν ἐν τῷ Τινανείῳ κήπῳ πρὸ ἐτῶν ἀποκαλυφθέντων ὁμοίων, τῶν ἀνηκόντων εἰς μίαν τῶν πέντε στοῶν· ἴσως δὲ ἀποτελοῦσι καὶ μέρος ταύτης.

Ἀπεκαλύφθη δηλ. τοῖχος χωρῶν ἀπὸ Β πρὸς Ν μήκους 5,40, ἀπέχων δὲ τοῦ πεζοδρομίου τοῦ Τινανείου κήπου 3,15. Ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς Δ, κατὰ τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ τοίχου, φέρεται ἕτερος χωρῶν πρὸς τὸν κήπον, δύο δὲ ὅμοιοι ἀπέχοντες ἀλλήλων καὶ τοῦ πρώτου 1,05 ἔχουσι τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν κατὰ τὸ φαινόμενον πρὸς Ν πέρασ τοῦ πρώτου τοίχου. Καὶ πέραν δὲ τούτων φαίνονται ἴχνη τῆς συνεχείας τοῦ πρώτου τούτου τοίχου πρὸς τὴν ὁδὸν Σωτείας. Τὰ τεμάχια τῶν λίθων, ἐξ ὧν ἀπαρτίζονται οἱ τοῖχοι οὗτοι, εἶνε μέγιστα, φθάνοντα τὸ μῆκος μέχρι 2,80—2,90. Παρὰ τὸν πρῶτον τοῖχον ὑπῆρχεν ὀχετὸς ἄγων εἰς τὸ ἄνοιγμα ὑδραγωγείου, ὅπερ ἔκειτο εὐθὺς ὑπὸ τὸ κράσπεδον τοῦ ἀνατολικοῦ πεζοδρομίου τῆς ὁδοῦ Φίλωνος εἰς ἀπόστασιν 1,50 ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ δευτέρου ἐγκαρσίου τοίχου.

Τὸ ἄνοιγμα τοῦ ὑδραγωγείου τούτου εἶνε στενωτάτον,

φρεατοειδές, επικεχρισμένον άμμοκονία, έχει δὲ τὰς συνήθεις ἔνθεν καὶ ἔνθεν βαθμίδας ἐπὶ τῶν τοιχωμάτων αὐτοῦ διὰ τήνεῖς αὐτὸ κατάβασιν. Τοῦτο ἄγει μετὰ τὸ στόμιον, 4,50 ὕψους, εἰς ὕδραγωγεῖον ἐν τῷ βράχῳ, ἔχον φορὰν τὸ μὲν πρὸς Β, τὸ δὲ πρὸς Ν καὶ σχετιζόμενον πρὸς τὰ κατὰ τὸ βόρειον τῆς ὁδοῦ παρουσιασθέντα ὅμοια ἀνοίγματα. Ἀσφαλῶς δὲ εἴμεθα πρὸ μέρους τοῦ ὕδρευτικοῦ δικτύου τῆς πόλεως τοῦ Πειραιῶς, ὃ ἀπὸ ἐτῶν παρακολουθῶ, καὶ τὸ ὁποῖον εἶνε ἄξιον μελέτης ἐδῶ εἰς τὸ χαμηλότερον σημεῖον τῆς πόλεως. Εἰς τὸ ἀνοίγμα τοῦτο κατεβίβασα ἐργάτην, ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν ἠδυνήθη νὰ προχωρήσῃ. Διότι μετὰ μικρὰν ἐργασίαν ἔφθασεν εἰς τὸ ὕδωρ, ὑπὸ τοῦ ὁποῖου κατέστη ἀδύνατος πᾶσα περαιτέρω πρόοδος, πρόσθετες δὲ καὶ ὑπὸ τῆς στενότητος τοῦ χώρου, ὑφ' ἧς δυσχερῆς ἢ διαμονή του ἐκεῖ κάτω καθίστατο.

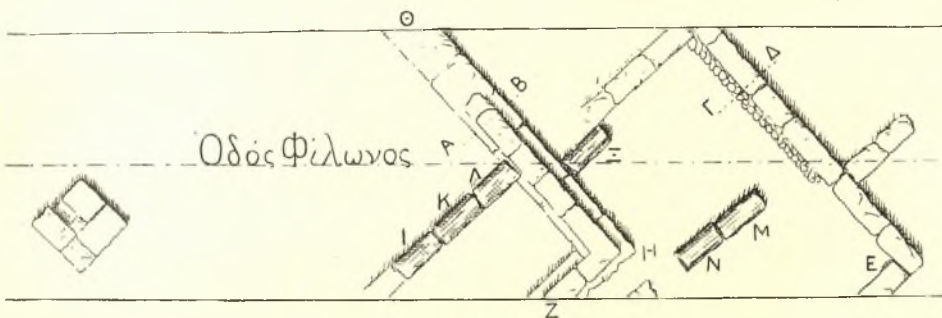
Ὡς καὶ ἐν ἀρχῇ εἶπον, τὰ λείψανα ταῦτα τοῦ ἀρχαίου κτιρίου βεβαίως σχετίζονται πρὸς τὴν γραμμὴν τῶν πέντε στοῶν τοῦ λιμένος Πειραιῶς, ἣν ἀνεύρομεν πρὸ ἐτῶν ἐντὸς τοῦ τότε ἀνασκαπτομένου Τινανείου κήπου, ἀσφαλέστατα δὲ εἴμεθα ἐν τοῖς οἰκήμασι τοῖς ὀπισθεν τῆς τετάρτης τῶν παμμεγίστων τούτων στοῶν, τῶν ἐν χρήσει διὰ τὴν ἐμπορικὴν κίνησιν τοῦ λιμένος, ὧν ἡ πρώτη ἐφάνη κατὰ τὸν ἄγ. Νικόλαον καὶ ἧς τὴν ἀνασκαφὴν εἶχε προκαλέσῃ ἡ γειτνίασις ἀναφανέντων ἐκεῖ τοίχων πρὸς τὸν ὄρον *Ἐμπορίο* καὶ ὁδοῦ τὸν ἐν τῇ οἰκίᾳ Σαχτούρη ἀνευρεθέντα.

Ταύτης τῆς σημασίας εἶνε τὰ ἀνευρεθέντα σημεῖα, ὡς καταφαίνεται καὶ ἐξ αὐτῶν τούτων καὶ ἐκ τῆς ἐλαχίστης ἀπὸ τῆς παραλίας ἀποστάσεως αὐτῶν καὶ ἐκ τοῦ σχεδίου τοῦ ἀποσταλέντος τῷ Σ. Ὑπουργείῳ.

Εὐρήματα δυστυχῶς ἐν τῇ ἐρεῦνῃ ταύτῃ δὲν εἶχομεν θραύσματα μόνον κοινῶν ἀγγείων διαφόρων χρόνων, ἕνα πῆλινον ἀμφορέα τεθραυσμένον τὸ στόμιον καὶ τὰς λαβὰς

καὶ κιονόκρανον ἀρκετὰ μέγα λίθου Πειραικοῦ, ῥυθμοῦ Δωρικοῦ. Ἡ ἔρευνα ἐγένετο δι' ἐργατῶν τοῦ δήμου, εὐμενῶς ὑπὸ τοῦ κ. Δημάρχου παραχωρηθέντων.

Β'. Ὅμοια ἔρευνα ἐγένετο, διὰ τῶν ἐπὶ τῇ αἰτήσει μου ἀποσταλέντων ἐργατῶν τῆς Ἑταιρείας, κατὰ τὴν ὁδὸν Φιλωνος, ἀλλ' ἐγγὺς τῆς διασταυρώσεως αὐτῆς μετὰ τῆς λεωφόρου Αἰγέως¹, ἔνεκα καὶ πάλιν τῶν ἀρχαίων λειψάνων οἰκοδομῆς (εἰκ. 1. Πρβ. καὶ τὰς τομὰς εἰκ. 2, 3 καὶ τὴν

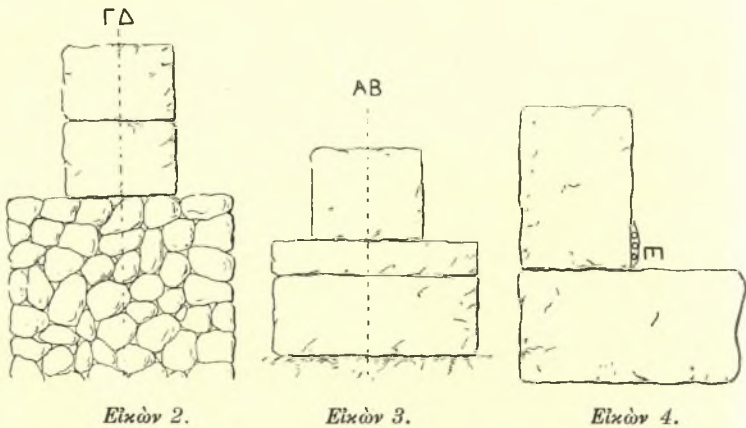
Εἰκ. 1.

λεπτομέρειαν Ε' ἐν εἰκ. 4) παρουσιασθέντων διὰ τῆς ἐργασίας χάριν τῆς ἀσφαλτοστρώσεως.

Τὰ λείψανα ταῦτα, ἅτινα ἐκαθαρίσθησαν ἐντελῶς ἀπὸ τῶν περὶ αὐτὰ νεωτερικῶν κατασκευασμάτων, ἔδειξαν μικρὸν μέρος μεγάλης οἰκοδομῆς τῶν τελευταίων Ῥωμαϊκῶν χρόνων, κατασκευασθείσης τὸ πλεῖστον δι' ὕλικου οἰκοδομῆς παλαιότερων χρόνων, τῆς ὁποίας τὸ μόνον ἀπομένον μέρος εἶνε τὸ κατὰ τὰ σημεῖα ΖΗΘ τοῦ συνυποβαλλομένου σχεδίου. Μεταξὺ τῶν τοίχων τῶν νεωτέρων ἀνευρέθησαν τεμάχια πωρίνων κίωνων, Δωρικοῦ ῥυθμοῦ, μετὰ πεπληρωμένων τῶν ῥαβδώσεων (I, K, Λ, M, N, Ε.) ἐνφωδομη-

¹ Ἐν τῷ σχεδίῳ εἰκ. 1 τὸ σημεῖον Λ ἀπέχει ἀπὸ τοῦ ἄξονος τῆς λεωφόρου Αἰγέως μέτρα 25 περίπου (Σ. Σ.).

μένα ἐν τοῖς τοίχοις τῆς οἰκοδομῆς ἢ ἀπλῶς ἐρριμμένα ἐν τοῖς χώμασι. Τὰ λείψανα ταῦτα, ὅπως καὶ τὰ προηγούμενα ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ, ἐκαλύφθησαν κατ' ἀνάγκην, γενομένης ὑπὲρ ταῦτα τῆς ἀσφαλτοστρώσεως. Δὲν ὑπάρχει δ' ἀμφιβολία τις, ὅτι καὶ ταῦτα ἀνῆκον εἰς μίαν τῶν πέντε στοῶν τῶν περὶ τὸν λιμένα, ἢ εἰς τὸν χώρον τὸν περὶ τινὰ τούτων, διότι καὶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς γραμμῆς πρὸς τὰ ἄλλα

εἶνε καὶ δὲν ἀπέχουσι πολὺ τῆς θαλάσσης, ἐγγὺς τῆς ὁποίας ἀσφαλῶς ἦσαν τὰ οἰκοδομήματα ταῦτα, τὰ ἀμέσως πρὸς τὸν λιμένα τοῦ Πειραιῶς σχετιζόμενα.

Γ'. Ἄλλη ἔρευνα, δι' ἐργατῶν τῆς Ἐταιρείας γενομένη καὶ αὕτη, ἐνηργήθη κατὰ τὴν διασταύρωσιν τῆς Λεωφόρου Σωκράτους καὶ τῆς ὁδοῦ Κανθάρου, ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς γωνίας τῆς πρὸ τοῦ πεζοδρομίου τῆς οἰκίας I. Βρυώνη. Ἐκεῖ παρουσιάσθη ἐν τῶν πολλῶν ἐν Πειραιεῖ σωζομένων ὑδρευτικῶν κατασκευασμάτων. Ταῦτα εἶνε πολλὰ καὶ ποικίλα τὸ σχῆμα, δὲν ἔχουσι δὲ μελετηθῆ δεόντως, ἀποτελοῦντα πλῆρες κανονικώτατα καὶ συμμετρικώτατα διερρυθμισμένον πλέγμα, σχετιζόμενον ἀμέσως πρὸς τὰ φρεατοειδῆ

άνοιγματα καὶ τὰς δεξαμενὰς καὶ ἐκάστης οἰκίας καὶ ἐκάστου διαμερίσματος τῆς παλαιᾶς πόλεως. Ἡ ἔρευνα πάντων τούτων πολὺ θὰ ἠδύνατο νὰ συντελέσῃ εἰς κατανόησιν τοῦ ὅλου συστήματος τῆς ὑδρεύσεως ἐν Πειραιεῖ.

Ἐν τῇ θέσει, ἣν ὤρισα ἀνωτέρω, παρουσιάσθη φρεατοειδὲς ὄρυγμα, τὸ ὁποῖον εἶχε πρόσθετον ἄνω στόμιον στενόν, ὅπερ ἦτο κεκαλυμμένον δι' ἐπιτυμβίου μαρμαρίνης ἐνεπιγράφου στήλης, δημοσιευθείσης ἤδη ὑπ' ἐμοῦ ἐν τῷ τελευταίῳ ἐκδοθέντι τεύχει τῆς ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τοῦ ἔτους τούτου μετὰ καὶ ἄλλων ἐπιγραφῶν. Μετὰ τὸ πρόσθετον στόμιον ἐξακολουθεῖ τοῦτο τετμημένον ἐν τῇ πέτρα κατὰ τὸν τύπον φρέατος, εἰς βάθος δέκα πού μέτρων, εὐρυνόμενον πῶς πρὸς τὸν πυθμένα καὶ χρησιμεῖον τὸ πάλαι προφανῶς εἰς ὑποδοχὴν τῶν πλεοναζόντων ὑδάτων ἐγγὺς κειμένης δεξαμενῆς, ὡς δεικνύουσι δύο ἐν αὐτῷ ὄχετοί, ὁ μὲν πρὸς Δ ὁ δὲ πρὸς Α διευθυνόμενοι, ἔχοντες δὲ κλίσιν πρὸς αὐτό. Καὶ τὸν μὲν πρὸς Δ δὲν ἠκολουθήσαμεν, διότι ἔφθανεν εἰς τὰ θεμέλια τῆς ἐγγὺς οἰκίας, τὸν δὲ πρὸς Α ἐρευνῶντες εἰς μῆκος ὀκτὼ μέτρων εὗρομεν τρεῖς βαθμίδας, καταβιβαζούσας εἰς ἕτερον ὄχετον κάθετον πρὸς τὸν πρῶτον καὶ φερόμενον πρὸς Β, ἔνθα βεβαίως θὰ εἶνε ἡ κεντρικὴ δεξαμενὴ ὑπὸ τὴν Λεωφόρον Σωκράτους.

Πλὴν τῶν ὄχετῶν τούτων, ὑπὸ τὸ στόμιον τοῦ ἀρχικοῦ ὀρύγματος καὶ πρὸς τὸ ΒΔ αὐτοῦ, εἰς βάθος τεσσάρων μέτρων, ὑπάρχει τετραγωνικὸν ἄνοιγμα ἄγον εἰς ὕψος μέχρι τῆς ἐπιφανείας τοῦ κυρίου στομίου τοῦ φρεατοειδοῦς ἀνοίγματος, ἔνθα ὑπάρχει ἕτερον στόμιον πεφραγμένον ἄνω ὑπὸ δύο κοινῶν πλακῶν καὶ ἐπικεχωσμένον ὑπὸ τὴν ὁδὸν Κανθάρου.

Ἐντὸς τοῦ τελευταίου τούτου τετραγωνικοῦ ἀνοίγματος, τοῦ ἐν εἴδει κόγχης τετραγωνικῆς κατεσκευασμένου ἀνευρέθη :

1) Κεφαλή Διονύσου, ύψους 0,20, καλής ἐργασίας καὶ τέχνης, μαρμάρου λευκοῦ. ταινία τὴν κόμην ἀναδεδεμένην ἔχουσα καὶ φύλλοις κισσοῦ κεκοσμημένην· τὸ ἄκρον τῆς ῥινὸς καὶ τοῦ πώγωνος ἀποτετριμμένον. Ἐνθεν καὶ ἔνθεν τῆς κεφαλῆς καταπίπτουσι καλοὶ βόστρυχοι.

2) Κυβέλης ἀγαλμάτιον, ὕψους 0,40, λευκοῦ μαρμάρου, πλάτους 0,22, πάχους 0,12, καθημένης ἐπὶ θρόνου ἄνευ παραστάδων καὶ ἀετωματίου, ἀκεφάλου δυστυχῶς καὶ ἀποκεκομμένης τὴν δεξιάν ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος, ὡς καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ κυμβάλου, ἐχούσης δὲ τὸν λέοντα ἐπὶ τῶν γονάτων. Εἶνε καὶ ἡ Κυβέλη ἀρκετὰ καλὰ εἰργασμένη καὶ καλῶν χρόνων.

3) Πηλίνου τύπου τὸ πλεῖστον μέρος εἰς δύο τετραυ-
σμένον, ὕψους 0,34, πλάτους 0,22. Ἐπὶ τούτου εἰκονί-
ζεται τὸ πρόσθιον μέρος δύο λεόντων πρὸς τὰ δεξιὰ φερο-
μένων.

Καὶ ταῦτα μὲν εἶνε τὰ κυριώτερα εὐρήματα. Πλὴν τού-
των ἀνευρέθησαν ἐν τοῖς χώμασι πολλὰ συντρίμματα ἀγ-
γείων διαφόρων χρόνων καὶ πολλὰ τεμάχια μαρμαρίνων
ἀγαλματίων καὶ τινὰ νομίσματα χαλκᾶ ἐντελῶς κατιωμένα.

Δ'. Ἐπὶ τῆς λεωφόρου Σωκράτους πρὸ τῆς οἰκίας Θ.
Γ. Ρετσίνα, ἐν ᾧ οἱ ἐργαζόμενοι εἰς τὴν γραμμὴν τοῦ
τροχιοδρόμου ἔσκαπτον, ὑπεχώρησεν ὁ μαλακὸς βράχος
καὶ ἐσχηματίσθη ἄνοιγμα κυκλικὸν ἐπὶ τοῦ θόλου παλαιᾶς
ὑπονόμου ἐν τῷ βράχῳ λελαξευμένης. Ἐκεῖ ἀψηχόλησα
ἐπὶ τινὰς ἡμέρας δύο τῶν ἐργατῶν εἰς ἔρευναν τῶν κατ'
αὐτήν. Ἐκ τῆς ἐρέυνης ταύτης ἐφάνη ὅτι ἡ ὑπόνομος αὕτη,
μέρος τοῦ μεγάλου ὕδρευτικοῦ τοῦ Πειραιῶς δικτύου ἀπο-
τελοῦσα, φέρεται ἀπὸ Β πρὸς Ν· ἔχει ὕψος μέτρου ἑν τισιν,
ἀλλαχοῦ 1,60 τὸ πλεῖστον, πλάτος 1,15. Ἐπὶ τοῦ ἐδά-
φους τῆς ὑπονόμου καὶ δι' ὄλου τοῦ ἐρευνηθέντος μήκους

αυτῆς ὑπάρχει ἐκτισμένος ἔνθεν καὶ ἔνθεν ὀχετός, πλάτους 0,34, βάθους 0,60, ἐπιχειρισμένος δὲ τὴν ἐπιφάνειαν μίγματι συμπαγεστάτῳ. Πρὸς τὸ βόρειον ἄκρον εἰς μῆκος δέκα περίπου μέτρων συναντᾶται μετ' ἄλλου ὁμοίου ὀχετοῦ, φερομένου πρὸς Δ. Ἀπὸ τοῦ ἐτέρου ἄκρου χωρεῖ πρὸς Ν εἰς ἀπόστασιν δώδεκα μέτρων, ἔνθα ἐφάνη φρεατοειδὲς ἀνοίγμα (μπατζῆς), ὁποῖον καὶ πρὸς Β, καὶ πέραν τούτου ἐξακολουθεῖ πρὸς Α καμπτομένη ἢ ὑπόνομος καὶ φερομένη πρὸς τὴν ὁδὸν Μπουμπουλίνας. Ὁ ὀχετὸς ὁ ἐν τῇ ὑπόνομῳ παρατηρήθη καὶ ἐν τῷ φρεατοειδεῖ ἀνοίγματι, πλατύτερος κατὰ τοὺς ἔνθεν καὶ ἔνθεν χαμηλοὺς τοίχους αὐτοῦ, ἕνεκα τοῦ πρὸς τὰ κάτω πλατυτέρου τοῦ ἀνοίγματος τοῦ φρεατοειδοῦς.

Αὗται εἶνε αἱ ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι αἱ γενόμεναι κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐν Πειραιεῖ.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 28 Ἀπριλίου 1911.

ΙΑΚ. Χ. ΔΡΑΓΑΤΣΗΣ